

Розділ I. ФІЛОСОФІЯ

УДК 101

Т.В. Андрійчук, канд. філос. наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ІВАН МІРЧУК ЯК ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ОРГАНІЗАТОР НАУКИ В ДІАСПОРІ

Розглянуто основні віхи біографії та науковий доробок відомого філософа української діаспори Івана Мірчука, акцентовано увагу на його дослідженні специфіки української філософської культури та значенні його наукової спадщини.

Ключові слова: Іван Мірчук, українська наука в діаспорі, філософська культура, слов'янська духовність, світогляд українського народу, цивілізація, антеїзм, кордоцентризм, ментальність.

Рассмотрены основные вехи биографии и научные исследования известного философа украинской диаспоры Ивана Мирчука, особый акцент сделан на значении его научного наследия в исследовании специфики украинской философской культуры.

Ключевые слова: Иван Мирчук, украинская наука в диаспоре, философская культура, славянская духовность, мировоззрение украинского народа, цивилизация, антеизм, кордоцентризм, ментальность.

The main stages of biography and scientific contribution of the famous philosopher of Ukrainian diaspora Ivan Mirchuk are considered in the article. Mirchuk's specific approaches to the research of Ukrainian philosophical culture and his scientific heritage are paid attention to.

Key words: Ivan Mirchuk, Ukrainian science in diaspora, philosophical culture, Slavonic spiritual values, the world outlook of Ukrainian people, civilization, anteyizm, cordocentrizm, mentality.

Українські емігранти зробили значний внесок як в осмислення української культури, так і в ознайомлення світу з її найкращими зразками. Серед них, безперечно, мусимо назвати ім'я Івана Мірчука, постать знану в діаспорі і несправедливо маловідому не вузькому колу фахівців, а широкому загалу в Україні (його сучаснику Д. Чижевському у цьому сенсі пощастило більше). Ця історична несправедливість має бути усунена, ми по краплині мусимо позбирати доробок наших достойників, яких доля розкидала по всьому світу.

У радянській Україні інтелектуальна спадщина І. Мірчука була вилучена з наукового українознавства, але вона була об'єктом аналізу та оцінювання провідних науковців діаспори, зокрема Т. Закидальського, О. Кульчицького, П. Савчука, В. Яніва, роботи яких на сьогодні стали доступні українському читачу. В 1974 році силами українських науковців Мюнхена, Нью-Йорка, Парижа та Вінніпега було видано «Збірник на пошану Івана Мірчука (1891-1961)», де на особливу вагу заслуговує стаття В. Яніва «До систематизації поглядів І. Мірчука на українську людину» та стаття О. Кульчицького «Іван Мірчук – дослідник української духовності». У 2006 р. в Києві було перевидано ґрунтовне дослідження В. Яніва «Нариси до української етнопсихології», де цілий розділ присвячено дослідженням у цій царині І. Мірчука.

Тарас Закидальський (Торонто) поділяє розвиток української науки в діаспорі на три періоди: 1) міжвоєнний (1920-1940); 2) повоєнний (1945-1965) та 3) поеміграційний (ті вчені, що вже народились та виростили в еміграції). Ці періоди різняться, на його думку, не лише хронологією та яскравими іменами, вони різні і за рівнем матеріального

забезпечення наукових досліджень, і ставленням до чужого середовища та України, а головне – науковою стратегією, досягненнями та методологією.

Він відзначає, що «в комплексі гуманітарних наук, які дістали поступ на еміграції, філософія та історія української філософії притягали до себе чи не найменше уваги. Ці науки були слабо розвинені в Україні ще до перших хвиль еміграції. Крім того, українська філософія не створила шедеврів, якими можна було б похвалитися перед чужим світом. Отож, спонук до вивчення історії української філософії було мало. Проте досягнення в цій ділянці впродовж першого, міжвоєнного періоду перевищують сподівання. Чільні імена тодішньої філософії на еміграції – Д. Чижевський та І. Мірчук» [1, с. 90].

Якщо Д. Чижевський є фундатором історії української філософської думки як наукової дисципліни, йому належить перша спроба описати її розвиток, сформулювати методологію розгляду («Нариси з історії філософії на Україні» – Прага, 1926), то заслуга І. Мірчука передусім у тому, що він досліджував особливості слов'янського і, передусім, українського світогляду та української ментальності, які й обумовили специфіку української філософської культури. Він у своїх дослідженнях обґрунтовує думку, що слов'янська філософія «різко відрізняється від філософії західноєвропейських народів. Тому недоцільно беззастережно переносити на слов'янський ґрунт духовні течії та філософські проблеми, що мають своє повне виправдання на Заході» [5, с. 88].

Кожна творчість, у тому числі і філософська, розвивається на ґрунті своєї національної культури і виявляє характерні риси останньої. Адже, за Мірчуком, «суб'єктивні елементи, що знаходять свій вияв у філософії, залежать не тільки від їхнього логіко-систематичного розвитку та матеріальної і духовної організації автора, але вони обумовлені також його приналежністю до народу й раси. [...] Українська філософія, так само як російська, польська, чеська філософії, на противагу західноєвропейському мисленню, – це філософія життя. Її мета – пошуки життєвої правди, її сутність ніколи не знаходить свого вислову у чистій абстракції, у безсторонньому пізнанні речей, а прагне виявитись практично у чуттєво-релігійному наставленні, в етичному ладі, в розв'язанні світових подій. Але саме ці чинники мимоволі зумовлюють сильніший зв'язок з національними моментами, аніж це буває за абстрактних, відірваних від життя спекуляцій європейського мислення» [5, с. 89].

У незалежній Україні були перевидані деякі праці І. Мірчука, а саме: “Призначення нації”; “Петро Лодій та його переклад «ELEMENTA PHILOSOPHIAE» Баумейстера” “Християн Вольф та його школа на Україні”; “Світогляд українського народу”; “Історія української культури”; “Г.С. Сковорода: замітки до історії української культури”.

Його ідеї про антеїзм, кордоцентризм, домінування практичної філософії (етичної тематики) в українській філософії широко увійшли в науковий обіг сучасного українознавства. Однак постать самого І. Мірчука та його спадщина ще й до сьогодні недостатньо поцінована. Це й обумовило актуальність цієї наукової розвідки.

Іван Мірчук (1891-1961) народився в місті Стрий на Львівщині, закінчив Віденський університет до Першої світової війни, у 1914 році отримав звання доктора філософії. Від 1919 р. – емігрант (Відень). З відкриттям Українського вільного університету, він у 1921 році став його викладачем, першим захистивши там дисертацію «Метагеометрія та гносеологія». У 1923 р. І. Мірчук був обраний доцентом, а у 1930 – професором УВУ (Прага – Мюнхен).

Як політичний емігрант, І. Мірчук мешкав у різних містах Європи: Відні, Празі, Мюнхені, Берліні. З 1926 р. він активно включився в організацію українських навчальних закладів за кордоном. У 1930 р. стає директором українського наукового інституту в Берліні, а після Другої світової війни сприяє відновленню Українського вільного університету в Мюнхені, де працює проректором та ректором до своєї смерті.

На еміграції І. Мірчук був обраний членом Української вільної академії та був першим іноземцем, обраним членом Баварської академії наук, входив до складу Німецького товариства ім. І. Канта та Античної академії, був науковим співробітником інституту вивчення СРСР та редагував журнал «Радянськознавство», очолював філософсько-історичну секцію Європейського відділу Наукового товариства Тараса Шевченка (НТШ). У 1950 році він домогся визнання Баварським Міністерством освіти Українського вільного університету в Мюнхені як вищого навчального закладу та визнання його дипломів і наукових ступенів.

Як науковець, І. Мірчук брав активну участь у роботі міжнародних з'їздів з історії та філософії (Варшава – 1929, Оксфорд – 1930, Прага – 1934, Брюссель – 1935, Німеччина – 1947), де виступає з доповідями про своєрідність слов'янської філософської культури взагалі та української зокрема. Щоб про його народ знали «у світах», І. Мірчук упорядковує довідник «Україна та її народ» (1949) та німецькою мовою видає історію української культури (1957). Його праці видавались українською, німецькою та англійською мовами. У своїх політичних уподобаннях він належав до симпатиків та учасників гетьманського руху. Був особисто знайомий та приятелював з гетьманом Павлом Скоропадським, з ініціативи якого і був відкритий у 1926 р. Український науковий інститут в Берліні, директором якого згодом став І. Мірчук.

Якщо говорити про його наукову спадщину, то Іван Мірчук – постать «надто багатогранна, щоб охопити її з усіх точок зору шістдесяти наукових творів» [2, с. 53]. Коло його наукових інтересів досить розлоге: від грецької етики та філософії І. Канта до розвитку філософії у слов'янських народів та своєрідності світогляду українського народу.

Замолоду І. Мірчук цікавився гносеологією І. Канта. Він перекладає українською мовою, незважаючи на великі термінологічні труднощі, його працю «Пролегомени до кожної майбутньої метафізики». Пише у 1925 р. свою працю «Метагеометрія та її значення для теорії простору Канта». На початку наукової кар'єри в Празі виходять його «Лекції по історії етики» (1922), «Основи грецької етики» (1923) та «Загальна естетика» (1926).

У подальшому, головним у колі наукових інтересів І. Мірчука стає слов'янська духовність у дзеркалі слов'янської філософії, а також філософія в Україні через своєрідність української етнопсихології та ментальності. І. Мірчук досліджує філософські погляди Г. Сковороди, Т. Масарика, Л. Толстого, Л. Українки, П. Лодія, В. Липинського, аналізує поширення філософських ідей Вольфа в Україні, порівнює демонологію українців та росіян. У 40-х роках ХХ ст. видає «Історію української культури» та «Світогляд українського народу», пише для Енциклопедії українознавства статтю «Історія української філософії», досліджує «специфічні прикмети української душі», виходячи не з геопсихічних чи соціопсихічних, а з культуроморфних чинників.

На відміну від дослідників ХІХ ст., що досліджують українську ментальність, опираючись на звичаї, народну творчість, міфологію, він робить спробу філософського аналізу світоглядної культури українського народу, досліджує українську духовність,

укорінену у філософських традиціях, з'ясовує специфіку цих традицій, його цікавить «що для українця сутнє, а що ні» [2, с. 60].

І. Мірчук відзначає тісний зв'язок українців із землею (антеїзм), домінування почуттєвості, а не раціоналізму, мрійливість та ідеалізм, а не прагматизм, домінування любові, релігійність у свідомості українців. Зазначає, що філософське мислення у вітчизняній духовності виступає: а) не у суворо фахових творах видатних філософів (вертикальність), а широко наявна у фольклорі, літературі, публіцистиці, теологічних трактатах (горизонтальність); б) увага в українській філософії не у вишуканому гносеологізмі, категоріальній системотворчості, а у пошуках життєвої правди, сенсу буття, мудрості, домінуванні етичної тематики, філософії життя. «Українці, так само як і інші слов'янські народи, не вказують надто великого зацікавлення до теоретичних міркувань та абстрактних спекуляцій, а натомість більшу увагу звертають на ділянки практичної філософії та етики. Ідеалістичні настановлення українців виявляються головним чином в тому, що всіма їхніми думками і вчинками керують не загальні категорії розуму, а в першу чергу суб'єктивні чинники, що мають своє джерело у почуванні та волі» [5, с. 90].

Досліджуючи філософські погляди Г. Сковороди, І. Мірчук зазначає, що «фундаментальною точкою його думання був глибокий антропологізм», що «моральний елемент переважає у нього над чисто теоретичним думанням [...], що філософія Сковороди – це його життя, це він сам [...], бо «найважливішим був, безперечно, морально-практичний бік його діяльності [...], адже у нього ми виразно бачимо «не буття для пізнання, а пізнання для буття», де головною проблемою виступає проблема: як мудро жити, як знайти шлях до щастя, пошуки своєї правди. Тому Г. Сковорода, за Мірчуком, «це тип, в якому виступають скристалізовані, може, навіть виідеалізовані всі риси українського народу» [3, с. 43].

І. Мірчук одним із перших глибоко аналізує філософські погляди П. Юркевича, стверджуючи, що «серед небагатьох захисників філософії в Україні в XIX столітті Юркевич створив систему філософії серця, яка стояла в яскравій протилежності не тільки до модного тоді матеріалізму, а й до крайнощів раціоналізму та інтелектуалізму [...]. Саме тому Юркевич характерний для філософського мислення українців, бо в його творчості яскраво виявляються типові риси української вдачі» [5, с. 93]. У цьому зв'язку В. Янів зазначає: «Почуттєвість – це підстава «кордоцентричності» українця, на яку першим звернув увагу Мірчук, не вживши, зрештою, тієї назви, а вказавши тільки на українського філософа Юркевича, який написав трактат «Серце та його значення в духовнім житті людини», створивши філософію серця» [6, с. 66].

Надзвичайно цікавою й актуальною сьогодні є одна із пізніх статей І. Мірчука «Призначення нації» (1956), де він з тривогою та сумом констатує перемогу цивілізації над культурою в сучасному світі. «В стані цивілізації стоїть перед людиною зовнішній світ як ворожа невлонима сила, якій він далі не хоче коритися, але якою, навпаки, він хотів би завладати [...]. Розум вживається однобічно тільки для боротьби з природою, для використання її багатств і сил», адже «не тільки практик, що ставить американські хмародери, але і теоретик, що старається розслідувати всі тайни природи, працюють у першу чергу в інтересах цивілізації, а не культури [...]. Однак цивілізація, яка спричиняє роздвоєння між чоловіком і природою, відлучення від первісного почування єдності з всесвітом, не є найвищим ступенем розвою людського духа, який на дальшу мету обійтись без культури не може» [4, с. 149].

Уже в ХХ ст. стало зрозуміло, що науковий та технічний прогрес не спроможні власними засобами перетворити світ людей у людський світ, що цілісне світосприйняття – не аналог його фізичної картини. Це передусім аксіологічне відношення між людиною та Універсумом. І. Мірчук протиставляє цивілізацію та культуру, як силу та завоювання, з одного боку, і любов до оточуючого світу – з іншого. Він з тривогою ставиться до раціоналістично-агресивного наступу цивілізації на природу. Філософ хоче, щоб людина знаходилась не в центрі світу, а серед нього, в ньому самому, прагнула не тільки до оволодіння природою, а до гармонії з нею, де не відбувається поглинання «нижчого» «вищим», а йде пошук оптимізації зв'язків, співіснування, направлене на обопільний розвиток діючих у ньому сторін, щоб підтримувалась рівновага цієї цілісності. В сучасному світі він бачить це у «психіці митця, філософа й релігійного мислителя [...], оскільки одиниця розуміє своє становище як частини Всесвіту [...]. І в цьому почуванні єдності, і цій таємничій злуці лежить джерело всякої справжньої культури» [4, с. 150].

У вирішенні цієї проблеми філософ великі надії покладає саме на Україну, вважаючи саме це важливим призначенням української нації. Він зазначає, що «спроба зліквідувати цей розрив між культурою й цивілізацією, виповнити прірву, що витворилась останнім часом між внутрішнім та зовнішнім світом, може бути зроблена у межах нації, яка у своїй народній масі не підлягала цілковито цивілізаторським впливам міста, але у своїй культурній творчості зберегла цей органічний зв'язок з оточенням. Україна – це останній клаптик, на якому може ще вдатися спроба полагодження цієї затьожної кризи в межах західної культури [...], адже ціла історія України, аж до найновіших часів – це, на думку В. Липинського, ніщо інше, як велика спроба помиріння Сходу із Заходом для спільного добра цілої Європи» [4, с. 152].

Саме це гасло, як слушно відзначає О. Кульчицький, «стало програмою його особистої практичної діяльності» [2, с. 64], оскільки найбільша заслуга І. Мірчука, на його думку, як науковця, насамперед у дослідженні рис української духовності та ментальності, а як культурного діяча – в посередництві між духом Сходу і Заходу Європи [2, с. 54].

Два завдання було перед нашими філософами в діаспорі: 1) розвивати українську філософську культуру, осмислюючи своєрідний шлях розвитку філософських ідей в Україні через історичну та ментальну специфіку; 2) інформувати про Україну Західний світ. І те, і інше присутнє в науковій діяльності І. Мірчука. Через його дослідження і сучасні українці краще розуміють витоки своєї духовності, позитиви та ризики власної ментальності, особливості розвитку української філософської думки, головне призначення своєї нації, через що його доробок стає для нас ще більш вартісним і актуальним.

Список використаних джерел

1. *Закидальський Т.* Досліди в діаспорі над історією української філософії / Т. Закидальський // Філософ. і. соціол. думка. – 1993. – № 4.
2. *Кульчицький О.* Іван Мірчук – дослідник української духовності / О. Кульчицький // Хроніка-2000. – 2000. – № 37/38.
3. *Мірчук І. Г.* С. Сковорода: замітки до історії української культури / І. Г. Мірчук // Хроніка-2000. – 2000. – № 39/40.
4. *Мірчук І.* Призначення нації / І. Мірчук // Основа. – 1993. – № 23(1).
5. *Мірчук І.* Світогляд українського народу / І. Мірчук // Генеза. – 1994. – № 2.
6. *Янів В.* Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів. – К., 2006.